

Милица КОСТИЋ*

ЦРНОГОРСКО-РУСКА ИНСТИТУЦИОНАЛНА НАУЧНА САРАДЊА У ОБЛАСТИ ЕКОНОМСКИХ НАУКА

УВОД

Живимо у времену изузетно бурног и растућег развоја науке и њене све брже примјене, односно на научним достигнућима засноване технологије; времену глобализације, све бржег развоја информатике, компјутеризације и интернет достигнућа. Ријеч је о времену које испуњавају бурни догађаји на свим пољима људске активности, у коме су савременим интернет достигнућима повезани сви дјелови планете, те научни домети немају даљинских ограничења.

У наведеним околностима међународна научна сарадња, тј. научна сарадња између држава, институција и појединаца има и другачија искуства и могућности у односу на претходно вријеме. Наравно, много боља и правовременија, због бројних и нових сазнања која пружају достигнућа савремене науке, технике и информатике и са њом унапријеђена знања из свих научних дисциплина и области рада.

На овој етапи укупног развоја на глобалном плану, више него икада раније, наука и њена примјена постају основни покретач привредног и друштвеног развоја сваке земље. Та улога ће им бити убудуће све већа. Знање је постало не само нови фактор развоја већ и фактор који је значајнији од расположивих природних ресурса.

Бурни токови свјетске науке, посебно најновијих научнотехнолошких достигнућа, евидентни су нарочито у развијеним и индустријски најразвијенијим земљама, те неким научним областима и ужим групама наука, особито техничко–технолошким. Резултати који се постижу

* Академик Милица Костић, ЦАНУ

у овим наукама имају све ширу примјену у разним областима науке и праксе. Они су евидентни свугдје, мада је присутна разноликост научних достигнућа, њихове дифузије и примјене у појединим земљама и просторима свијета.

Мале земље, као што је наша, до сада нијесу имале и сада немају могућности да са научним достигнућима конкуришу развијеним и индустријски високоразвијеним земљама. Зато су имале и сада још више имају потребу и обавезу да прате савремена кретања у науци, подстичу стварање нових знања из свих научних области и њихову примјену у ужим и ширим областима наука, као и њихову примјену у привреди, ванпривреди и друштву. И посебно да у вези са научним достигнућима сарађују са свим земљама и кроз разне облике научне сарадње стичу искуства у циљу унапређења научних индивидуалних – појединачних, а затим групних и заједничких капацитета и разних доприноса које научна сазнања омогућавају.

Спољашњи чиниоци, тј. међународни политички, економски и друштвени односи на ширем плану, посебно од краја осамдесетих година двадестог вијека, утицали су на одвијање институционалне билатералне научне сарадње бивше заједничке државе – Југославије и Црне Горе у њој, са бившим СССР, касније Руском Федерацијом. У ранијем и том периоду била је запажена сарадња институција из Црне Горе у области економских и неких других друштвених, као и осталих наука. Наглашена је била институционална научна сарадња из области историјских и природно–математичких наука.

О билатералној међуакадемијској и укупној научној сарадњи из области економских наука, у оквиру споразума/протокола о научној сарадњи научних институција из Црне Горе са научним и високообразовним институцијама экс СССР, касније Руске Федерације, као и неких научних асоцијација и институција (чији су поједини организациони дјелови или цјелине концепцијски и садржајно економског карактера), биће ријечи у тексту који слиједи.

Изложиће се досадашњи најзначајнији облици билатералне научне сарадње из разних области економских наука у прошлом периоду и могући у времену које долази.

I ДОСАДАШЊА НАУЧНА САРАДЊА

Да би се могло говорити о научним везама, тј. облицима билатералне научне сарадње из области економских наука Црне Горе са Руском Федерацијом (раније са СССР), као и са другим земљама – посебно оним

европским државама које су у минулом периоду изражавале интерес за развој Црне Горе и имале битан утицај на њега, неопходно је претходно, у најкраћем, указати на:

- зачетке развоја економске мисли у Црној Гори и
- развој организованог институционалног функционисања научне дјелатности Црне Горе.

1. *Зачети економске мисли у Црној Гори* могу се поузданије пратити од друге половине деветнаестог вијека, углавном као историјски записи путописаца и научника из многих европских земаља: о природним богатствима, значајним облицима производње, начину одвијања робне размјене, као и о друштвеним структурама становништва, демографским промјенама и исељавањима становништва са простора Црне Горе.

У том погледу посебно су значајни записи, тј. радови руског публицисте и научника Павела Аполоновича Ровинског, који је боравећи у Црној Гори скоро три деценије, вршио теренска истраживања у појединим њеним крајевима и свестрано истраживао: географију, историју, етнологију, материјалну народну културу, економске прилике, државни живот, организацију цркве и школе, духовно народно стваралаштво, друштвени живот, обичаје, археолошко културно наслеђе и др. Доживљавао је Црну Гору као своју другу домовину и посветио јој је своје стваралачке научне потенцијале. На основу непосредних теренских истраживања и тада доступних историјских докумената представио је комплексно Црну Гору и живот њеног становништва и оставио изузетно научно дјело о њој, које има трајну научну вриједност.

П. А. Ровински, као познати научник („теренски географ, етнолог и етнички историчар”), написао је о Црној Гори 50 радова – више од многих других странаца и извањаца заједно. Најбоље и најобимније његово дјело је „Черногорија” (три основна тома, објављена на руском 1888, 1897, 1901, 1905, 1909. и 1915. године). Вишетомно капитално дјело „Црна Гора у прошлости и садашњости” објављено је у издању Руске академије наука. На српском језику објављени су преводи у четири тома (1993. и 1994. године). То научно дјело је изузетне и трајне научне вриједности.

Руски и европски научник П. А. Ровински детаљно је проучавао традиционалну народну привреду и писао о економским темама, у склопу разних цјелина или одвојено. У појединим томовима налазе се значајни записи о многим областима живота црногорске породице, привредног и друштвеног живота тадашње Црне Горе. У склопу тога обрађене су поједине економске теме и садржаји. Ширим и обухватнијим истраживачким приступом писао је: о трговини и трговинским путевима у првом

тому; о земљорадњи, сточарству, прерађивачкој „индустрији” (воденице, ваљавице, млинови за уље, клачине и производњу креча, вина и ракије), саобраћају, лову и риболову у другом; изводе из статистике, економски положај, саобраћај, трговину и друго презентирао је у трећем тому.

Ровински је о свакој од наведених тема писао исцрпно и са пуно емпиријске грађе. У највећем броју радова који третирају демографску проблематику детаљно је изложио показатеље укупног становништва и њихове структуре по нахијама и градовима. Оставио је и записе о порезима на земљу и стоку, као и податке о државном монополу (соланама и дувану) и др.

Сви записи Ровинског, а међу њима и они који су економских обиљежја и садржаја, веома су драгоцјени. Они се могу третирати као почетни истраживачки напори, резултати и доприноси економској стварности и економској историји Црне Горе. Посматрано са ове временске дистанце, истраживачки налази „Павла Руса” (којег су тако звали у Црној Гори!), посебно резултати истраживања о економији домаћинства и о привредним приликама тада неразвијене Црне Горе, представљају драгоцјени дио привредне и укупне историје ових простора.

Његов укупни вишедеценијски стваралачки научноистраживачки рад у Црној Гори и о њој представља научну спону са тада и сада великом Русијом.

Записи економских садржаја и радови у којима су они обрађени, а који су исцрпни, садржајни и вишеслојни, представљају дио „енциклопедије живота” класичне Црне Горе у периоду од 1851. до 1907. године. Они, као и записи других научника, првенствено европских ботаничара, уз раније записе владара из династије Петровић, представљају полазни основ економским истраживањима патријархалне црногорске породице, средине и појединих економских категорија.

Поред наведених записа економских садржаја, које је оставио Ровински, у каснијем периоду било је више циљаних, исцрпних и садржајнијих радова о економским приликама Црне Горе у минулом периоду. Њих су оставили многи европски истраживачи – путописци и научници, затим извањци и домаћи аутори који су вршили и који врше истраживања из разних научних области или директно из економске историје Црне Горе. То је све било у периоду прије Другог свјетског рата, када у Црној Гори није било високообразовних и научних установа. Наведени радови су представљали дјелове појединих пројеката који су реализовани на просторима тадашње Црне Горе од стране познатих европских на-

учника и у организацији установа из других земаља у којима су били развијени високо образовање и научна дјелатност.

2. Када се говори о билатералној научној сарадњи научних и високообразовних институција Црне Горе са институцијама екс СССР и Руске Федерације, као и других земаља, треба на почетку истаћи *када су у Црној Гори основане прве институције научној и високообразовној карактера*. То је нужно истаћи, јер су оне основане са великим закашњењем у односу на институције те врсте у другим земљама и бившим југословенским републикама, сада самосталним државама.

Црна Гора на старту социјалистичке изградње није затекла никакво, иоле значајније, наслеђе из области научног рада.

Научноистраживачки рад, као друштвено организовани и институционализовани систем, почео је да се развија у условима послјератне социјалистичке изградње. Зато се о међународној научној сарадњи Црне Горе са свијетом, у томе посебно билатералној научној сарадњи са бившим СССР, касније Руском Федерацијом, на организован начин преко институција из области економских наука, може говорити од тога периода, тј. почетне етапе социјализма у нас па до данашњих дана.

Због наведеног треба прецизно истаћи и апострофирати да се ради о међународној научној сарадњи институција економског профила које се баве научноистраживачким радом и образовањем високостручних кадрова економске струке од почетка шездесетих и седамдесетих година двадестог вијека. То је временски релативно кратак период у односу на ранији, дуги период (триста година!) у коме је Црна Гора остваривала бројне и различите политичке, дипломатске и културне везе са Русијом.

О научној сарадњи из области економских наука између Црне Горе и екс Совјетског Савеза може се *поуздано и са научној сјановишћиа* говорити тек од шездесетих година двадестог вијека, када су у Црној Гори основани: прва високошколска институција и, у њеном саставу, научна установа друштвено-економског профила, као и највише научне и умјетничке институције и у њиховом саставу органи који су се бавили економском проблематиком.

Ријеч је о оснивању: Економског факултета у Подгорици (раније Титограду) 1960. године – првог факултета у Црној Гори, Института за друштвено-економска истраживања (ИДЕИ) 1965, Црногорске академије наука и умјетности (ЦАНУ) – њеног Одбора за економске науке 1973. и Универзитета „Вељко Влаховић”, сада Универзитет Црне Горе (у чијем су оснивању први учествовали Економски факултет и екс Институт за друштвено-економска истраживања), 1974. године.

Оснивањем наведених институција у Црној Гори и њиховим развојем, створени су услови за билатералну институционалну научну сарадњу из области економских наука са научним и високообразовним институцијама највишег државног и међународног карактера бившег Совјетског Савеза, првенствено појединим институтима Академије наука СССР, касније Руске академије наука, и Московским државним универзитетом „Ломоносов”. Ријеч је о сарадњи која је остваривана посредством највиших научних институција Црне Горе (ЦАНУ и Универзитета Црне Горе) и неких државних установа и струковних организација из области економских наука које су постојале и биле веома успјешне у экс-Југославији.

Билатерална научна сарадња из области економских наука остваривана је и кроз активности највиших научних асоцијација экс СФР Југославије: Савјета академија наука и умјетности, Савјета за научни рад, Заједнице универзитета, Конзорцијума економских института, Конзорцијума института друштвених наука, као и Савеза / Друштва економиста (струковне организације).

Научне и високошколске институције и Савез / Друштво економиста Црне Горе били су чланице свих наведених асоцијација. Њени научни кадрови, у могућој мјери, учествовали су у реализацији програма међународне научне сарадње у цјелини, и посебно сарадње са бившим Совјетским Савезом, касније Руском Федерацијом, која је била предвиђена и уговорена путем споразума и протокола.

Када се говори о билатералној институционалној научној сарадњи у домену економских наука, првенствено треба апострофирати облике сарадње Црногорске академије наука и умјетности и Академије наука СССР, касније Руске академије наука, која се развијала у складу са развојем и унапређењем научноистраживачког рада и научне активности ЦАНУ у цјелини.

Црногорска академија наука и умјетности је посебну међуакадемијску и укупну међународну научну сарадњу ширих размјера остваривала у времену када је у њој било сједиште Савјета академија наука и умјетности СФР Југославије (1981–1984). Ту су вођени преговори и потписивани протоколи о међународној научној сарадњи, у организацији Савјета академија, са делегацијама четири иностране академије.

У том периоду вођени су разговори са делегацијом Академије наука СССР о унапређењу облика научне сарадње са академијама наука бивше СФР Југославије.

Из области друштвених наука, сједиште у Црногорској академији наука и умјетности имали су Међуакадемијски одбор за економске науке и Међуакадемијски одбор за питања уставног уређења.

Посебно мјесто у укупној црногорско-руској научној сарадњи из области економских наука заузима учешће чланова академија и других научника економске струке из обје земље у научним расправама које су вођене разним приликама у Москви, Подгорици (раније Титограду), Београду...

На више научних скупова у организацији Црногорске академије наука и умјетности, учествовали су и инострани научници. Из Руске Федерације је са писаним прилогом учествовао један научник на научном скупу који је посвећен проблемима транзиције екс-социјалистичких земаља. Скуп насловљен *Транзиција њосџсоцијалистџичких њривреда – њроблеми, искустџива, њерсџекџиве*, одржан је у Црногорској академији наука и умјетности, у Подгорици 2006. године.

У раду научних скупова који су одржани прије овог скупа (1977–1992), у организацији Одјељења друштвених наука Црногорске академије наука и умјетности, учествовали су академици и други научници са простора бивше Југославије и др. На овим скуповима, који су били посвећени теоријским питањима и актуелној економској и друштвено-економској тематици, незаобилазно је било и представљање теоријских ставова економске мисли најпознатијих совјетских / руских теоретичара, као и неких упоредних искустава из развоја привреде и друштва екс СССР и Руске Федерације.

То су били сљедећи научни скупови:

– „Рикардо – Маркс – Лењин и савремена економска мисао”, Херцег Нови, 1977.

– „Поглед на свијет”, Херцег Нови, 1978.

– „Проблеми самоуправног привредног система – поводом 30-годишњице самоуправљања у Југославији”, Херцег Нови, 1980.

– „Друштвена својина као основа продукционих односа у самоуправном социјализму”, Подгорица, 1987.

– „Макроекономска теорија и економска политика – с посебним освртом на југословенску самоуправну привреду”, Подгорица, 1989.

– „Економске функције државе у условима наше тржишне привреде”, Подгорица, 1992.

У периоду после 1996. године, на округлим столовима и научним скуповима са економском тематиком, које је организовало Одјељење друштвених наука Црногорске академије наука и умјетности, често су

помињана значајна имена и дјела руских економских теоретичара и нека искуства транзицијских процеса у Руској Федерацији.

Институционална научна сарадња из економских наука остваривана је кроз реализацију Програма билатералне научне сарадње Црногорске академије наука и умјетности, Савјета академија наука и умјетности СФР Југославије и Универзитета Црне Горе, с једне и Академије наука СССР, Руске академије наука (њених института) и Московског државног универзитета „Ломоносов”, с друге стране.

Споразумима и протоколима предвиђани су и реализовани сљедећи облици научне сарадње:

- студијски боровци чланова академија, научника и наставника у научним и високошколским установама на бази реципроцитета;
- учешће чланова Црногорске академије наука и умјетности и других академија екс-Југославије на конференцијама и у саставу разних делегација Савјета академија наука и умјетности и међународних асоцијација;
- учешће научних истраживача – економиста обје земље у раду међународних научних скупова;
- боровци наставника, научног подмлатка и студената Економског факултета Универзитета Црне Горе на Московском државном универзитету „Ломоносов” и научника у неким институтима Руске академије наука
- размјена стручне литературе (књиге и часописи) и др.

Основни облици научне сарадње били су прецизирани споразумима за краћи временски период. Иновирани су и продужавани у складу са промјенама у политичким и економским системима земаља потписница.

У основи, сводили су се на детаљније упознавање: економске мисли, економског система и конкретних резултата развојне политике.

Прекинути су због општих прилика у екс-Југославији после 1990. године и њеног распада, облици билатералне научне сарадње који су ишли преко међуакадемијских споразума и протокола двије академије, затим Савјета академија наука и умјетности СФР Југославије, Савјета заједница на науку (СЗЊ), савезних органа за науку и технологију, других установа – научних и струковних савезних и републичких организација.

Разлози су били двојаки: увођење санкција од стране међународне заједнице, с једне, и укидање Института за друштвено-економска истраживања (ИДЕИ) – једине научне установе у Црној Гори за истраживања из области економских и других друштвених наука, с друге стране. Институт је у претходном периоду, у веома значајној мјери, реализо-

вао програм билатералне међународне научне сарадње из области економских, социолошких и неких других наука.

Санкције међународне заједнице према экс Савезној Републици Југославији (која је формирана 1992. године од двије републике – Србије и Црне Горе), односиле су се на све облике међународне научне сарадње. Њима су били забрањени сви облици сарадње, јер је экс-Југославији (и Црној Гори, као једној њеној републици) наметнута међународна изолација, као и аутаркични систем и аутаркична привреда.

У том периоду, када су били ван снаге сви споразуми/протоколи о међуакадемијској и укупној међународној научној сарадњи, настављене су раније и успостављене одређене научне везе и сарадња једино приватним везама преко појединаца, тј. научних истраживача и наставника који су раније користили програме институционалне научне сарадње и боравили у СССР, касније Руској Федерацији, као и другим земљама, на стручном усавршавању.

Јединачне, приватне везе са научним и високошколским установама и појединцима из экс Совјетског савеза и Руске Федерације и многих других земаља, за научне и високошколске установе у Црној Гори значиле су много. Практично: могућност добијања нових информација из појединих научних области, разних часописа и стручне литературе.

Послије укидања санкција међународне заједнице экс Савезној Републици Југославији интензивно се радило на обнављању ранијих веза са академијама наука и другим научним и високообразовним установама по свијету.

У том периоду вођени су бројни преговори и потписивани споразуми и протоколи о обнављању научних и образовних веза и успостављању нових облика сарадње.

У оквиру тих активности интензивирани су припреме на обнављању билатералне научне сарадње са Руском академијом наука и Московским државним универзитетом „Ломоносов”.

На позив Руске академије наука, делегација Црногорске академије наука и умјетности на највишем нивоу (предсједник – академик Драгутин Вукотић, потпредсједник – академик Миомир Дашић, генерални секретар – академик Миленко Шарановић, начелник Стручне службе – Марија Аџић) боравила је у Москви маја 2000. године. Током разговора са руководством Руске академије наука изражена су истовјетна гледања на значај и улогу науке и постигнута апсолутна сагласност о дугорочној сарадњи и реалности укључивања бројчано мале Црногорске академије наука и умјетности у реализацију неких заједничких научних пројеката.

Тада су потписани Споразум и Протокол о научној међуакадемијској научној сарадњи између двије академије. Тим документима омогућени су разни видови научне сарадње из свих научних области.

Од тада, тј. 2000. године, обновљена је и унапријеђена билатерална научна сарадња између Црногорске академије наука и умјетности и Руске академије наука, док је сарадња Универзитета Црне Горе и Московског државног универзитета „М. В. Ломоносов” обновљена касније. Уговором из 2004. године обновљена је билатерална сарадња из области природно–математичких наука за период од пет година, као и уговорима који су закључени 2007. и 2008. године. Нажалост, универзитетска билатерална научна сарадња из економских наука још није обновљена.

Сарадња двију академија на основу Протокола из 2000. године, настављена је и детерминисана протоколима који су касније потписани (за период 2003–2011).

Приликом обиљежавања јубилеја ЦАНУ (тридесет година од оснивања и рада) 2003. године, у Подгорици је боравила делегација РАН. Тада је потписан Протокол о сарадњи за период 2003–2005. године. На основу тог протокола студијски боравак у Црној Гори имала је трочлана делегација Института мировој економики и међународних односима Руске академије наука. Она је значајан дио програма боравка имала у Црногорској академији наука и умјетности и на Економском факултету Универзитета Црне Горе.

Најновији Споразум и Протокол о билатералној међуакадемијској научној сарадњи потписан је 2009. са роком до 2011. године.

Наведеним документима могућа је сарадња и са институцијама економског профила, коју треба интензивирати у наредном периоду.

Када се ради о досадашњој научној сарадњи из области економских наука, треба истаћи да је на њу умногоме утицало и укидање Института за друштвено економска истраживања 2000. године (послије 35 година његовог успјешног рада!), који је реализовао много пројеката за скупштине свих нивоа, више државних органа, других установа и предузећа, а неколика пројекта и за Црногорску академију наука и умјетности.

Институт је био научна установа Економског факултета, једини у Црној Гори који се бавио истраживањима из области: економије, права, социологије, политике, филозофије и других наука. За вријеме постојања и рада остварио је научноистраживачку продукцију од преко 700 наслова из разних врста научноистраживачког рада (књиге, студије, пројекти, зборници радова са научних скупова, чланци научних истраживача). Најкраће речено: био је референтна научна установа из области еко-

номских и других друштвених наука. Обављао је истраживачки и научноистраживачки рад ширих садржаја и био чланица два конзорцијума југословенских института.

Преко Института остваривани су разни програми економске сарадње за које су били потписници: Црногорска академија наука и умјетности, Савјет академија наука и умјетности СФРЈ, Универзитет Црне Горе, Конзорцијум економских института Југославије и Конзорцијум института друштвених наука Југославије.

Готово сви научници из Института економије и социјалистичког система и Института економије Академије наука СССР и неки са Катедре за историјске и филозофске науке тог Института, који су долазили у Црну Гору, највећим дијелом по споразумима и протоколима са Црногорском академијом наука и умјетности, дио програма студијског боравка остваривали су непосредно у Институту за друштвено-економска истраживања, на Економском факултету и (у њиховој организацији) другим установама и предузећима у Црној Гори.

Руски научници су том приликом, у највише случајева, држали предавања за научнике ИДЕИ и наставнике Економског факултета и са њима водили научне расправе о неким значајним економским темама.

Сарадња између Института за друштвено-економска истраживања и више института Академије наука СССР била је реципрочна.

Научни истраживачи Института за друштвено-економска истраживања 1986. године су у склопу Програма обиљежавања двадесет пет година постојања и рада Института, били на студијском путовању у Москви и Санкт Петербургу (раније Лењинграду), као гости више института Академије наука СССР. Том приликом био им је припремљен веома богат, разноврстан и садржајан програм студијског боравка у више института Академије, државним министарствима, Економском факултету Московског државног универзитета „М. В. Ломоносов”, предузећима, јавним и културним установама Москве и Санкт Петербурга. Неколико научника Института држало је предавања и водило научне дијалоге са научницима два института Академије наука СССР и на Економском факултету Московског државног универзитета (за наставнике и студенте). Теме су биле из области привредног система и привредног развоја Црне Горе и Југославије. Финансијска средства за путне и неке друге трошкове научних истраживача Института покривао је републички орган за науку (Самоуправна интересна заједница за научне дјелатности Социјалистичке Републике Црне Горе) у склопу финансирања пројеката на којима су истраживачи радили.

Економски факултет је остваривао сарадњу са Економским факултетом Московског државног универзитета „Ломоносов” у оквиру више споразума/ протокола које је у разним периодима потписао Универзитет „Вељко Влаховић”, касније Универзитет Црне Горе. По том основу, више година одређени број млађих сарадника и наставника Економског факултета боравио је на стручном усавршавању у Москви, највише због потребе израде магистарских теза и докторских дисертација. Неки су држали запажена предавања о економској стварности Црне Горе и екс-Југославије.

Поред наведеног, више година остваривани су одређени облици сарадње преко програма савезних и републичких органа за науку / науку, технологију и развој и Завода за међународну научну, просвјетну, културну и техничку сарадњу (ЗАМТЕС). Ове установе су својим програмима предвиђале финансијска средства за међународну научну сарадњу. Тиме су подржавале разне облике научних и умјетничких активности; студијске боравке за усавршавање научника и научног подмлатка у неким земљама. Министарство просвјете и науке и Завод за међународну научну, просвјетну, културну и техничку сарадњу Црне Горе и сада подржавају студијске боравке млађих кадрова – научника и универзитетских наставника и учешће научника и умјетника на међународним скуповима и изложбама у Руској Федерацији и другим земљама.

Запажено мјесто у укупним програмима имале су и стручне екскурзије за студенте завршне године Економског факултета са устаљеном маршрутом: Кијев, Москва и Санкт Петербург (раније Лењинград), а затим Пољска и Чешка. Овај вид сарадње је настављен и сада.

Најзначајнија ишћања која су била предмет научних интересовања кроз готово све облике билатералне научне сарадње из области економских наука односила су се на:

– функционисање привредног система, тј. његових основних инструмената, те однос плана и тржишта, и

– модел привредног развоја, развојну политику и њене перформансе.

Наведени тематски оквири односили су се на организоване облике научне сарадње која је остваривана кроз реализацију потписаних споразума између институција: Црногорске академије наука и умјетности, Савјета академија наука и умјетности СФР Југославије, Универзитета Црне Горе и Конзорцијума економских института екс-Југославије, с једне, и Академије наука, Руске академије наука и Московског државног универзитета „Ломоносов”, с друге стране.

Извршиоци уговорених облика сарадње у Црној Гори били су: екс Институт за друштвено–економска истраживања и Економски факултет, а у екс Совјетском Савезу и Руској Федерацији више института који су радили у оквиру Академије наука СССР и они који сада раде у саставу Руске академије наука.

Централне теме свих непосредних и организованих научних расправа односиле су се на мјесто и улогу плана и тржишта у теорији и пракси држава које су у одређеном периоду имале сличан модел привредног система.

Заједничке теме научних расправа на савјетовањима која су одржавана у организацији Савеза економиста Југославије, гдје су учествовали и представници Савеза економиста Црне Горе, биле су актуелне за период од краја седамдесетих година прошлога вијека. Односиле су се на размјену теоријских и практичних искустава у развоју привредног система социјалистичких земаља.

На савјетовањима која су одржавана у екс-Југославији посебно су истицана и елаборирана искуства југословенског самоуправног система и самоуправне организације привреде, ванпривреде и друштва. То је био наш експеримент – јединствен у свијету, за кога су показивали интересовање учесници свих међународних научних скупова.

Тим темама претходиле су расправе о искуствима привредног система сваке земље, њиховој еволуцији и могућим прилагођавањима новим околностима и промјенама на свјетској сцени у будућем периоду.

Пошто је екс-Југославија (Федеративна Народна Република и Социјалистичка Федеративна Република) и Социјалистичка Република Црна Гора као једна, најмања од шест република, непосредно после Другог свјетског рата, изграђивала социјалистички привредни систем по узору на совјетски модел, доктрину совјетских економских теоретичара и совјетску праксу, у старту је било административно–централистичко управљање привредом. Самим тим било је доминантно централистичко планирање. Касније, у нашој земљи слиједило је увођење самоуправљања и самоуправног друштвеног планирања (путем друштвених договора и споразума), да би од привредне реформе (1965. године) била све више интенција увођења тржишних елемената привређивања.

Најважније економске измјене привредног система у нашој земљи током наредног периода имале су обиљежја помјерања напријед у односу на привредни систем који је изграђиван током седамдесетих година двадестог вијека. Оне су се испољавале кроз све већу афирмацију теоријске мисли која је инсистирала на уважавању робне привреде и њених законитости.

Но, планирање је и даље било чврсти механизам регулације привредних кретања и привредног живота земље.

Посебно треба истаћи да је екс-Југославија (и Црна Гора као њена република), уз планску, промовисала и тржишну привреду и остваривала функционисање модела планско–тржишне, а касније тржишно–планске привреде. Југославија је више од свих бивших социјалистичких земаља изграђивала тржишни модел привређивања и примјењивала тржишне законитости. Почетком транзиције и током транзицијског процеса, нажалост, те предности није искористила.

Југословенски привредни систем стално је изграђиван и мијењан, допуњаван и дограђиван. Честе корекције привредног система и његове специфичности због увођења самоуправљања и његових механизма, чиниле су га непогодним као основу за изграђивање планско–координативне функције која је остваривана у земљама са капиталистичком привредом. Истовремено, представљале су сметњу за утврђивање оперативних механизма текуће економске политике и упоређивање остварених резултата са другим земљама.

Од седамдесетих година двадестог вијека, *тржиште као фактор привредног развоја* било је значајна тема у свим теоријским расправама совјетских/ руских, југословенских и црногорских научника економске струке. То је нарочито било присутно у непосредним контактима приликом сусрета у нашој земљи, екс Совјетском Савезу, Руској Федерацији и на међународним научним скуповима економских научника из више бивших социјалистичких земаља, било да су скупови одржавани у екс-Југославији или некој другој држави.

Проблематика тржишта је била временом све присутнија. Код економских теоретичара је временом афирмисано гледиште о тржишту као основном инструменту робне производње. Јер посредујући између производње и потрошње, тржиште се јавља као област у којој се манифестују сва битнија привредна збивања и укрштају скоро сви значајнији односи у привреди. Због тога су у свим научним расправама изношени и анализирани битни чиниоци који су утицали на обликовање тржишта (првенствено унутрашњег) у свакој земљи, а затим искуства и основна тржишна кретања. Посебно је указивано на улогу тржишта као специфичног механизма регулисања економских процеса.

Анализирани су основни утицаји, који су у ствари пресудни чиниоци привредног развоја, тј. фактори материјалног и институционалног карактера. Први проистичу из материјалних услова и праваца привредног развоја, а други су резултат промјена у методама управљања привредом.

У склопу материјалних развојних чинилаца првенствени значај за нашу земљу имао је, свакако, особени ток и карактер почетне етапе индустријализације. Стварање индустријско–техничке базе није вршено класичним методама, већ потпуно новим путевима који су омогућавали скраћивање временског трајања појединих фаза развоја. Процеси убрзаних структурних промјена били су праћени већим и држим растом једних и успоренијим развојем или заостајањем других грана и врсте производње. Све је било праћено великим повећањем непољопривредне запослености, а везаност радне снаге (највећим дијелом са села), за капиталну изградњу стварала је тешкоће у задовољавању њене тражње за робом широке потрошње и укупним потрошним добрима.

У склопу материјалних чинилаца који утичу на тржиште и развојних процеса наглашавана су најбитнија обиљежја која су чинили: пренапрегнуту односи у макрорасподјели националног дохотка (у корист акумулације), проблеми у области спољне трговине, разлике што постоје између пољопривреде и других производних дјелатности у погледу карактера производње, продуктивности рада и коришћења тржишних услуга.

У научним расправама посебно је истицано да је у нашим условима недовољна развијеност транспорта, као последица неразвијене саобраћајне повезаности, представљала материјални чинилац који је давао низ важних карактеристика унутрашњем тржишту.

Материјални чиниоци о којима је говорено знатно су сужавали подручје активног дјеловања тржишта у екс-Југославији и Црној Гори. Истовремено, тржишним збивањима давали су веома „нестабилан и неуравнотежен карактер” који се испољавао кроз велика колебања свих робно–новчаних токова и у високом притиску инфлације.

Институционални чиниоци били су, а и сада су, изузетно значајни, могло би се рећи пресудан фактор тржишта. Управо системске промјене које су значиле и јаче наглашавале улогу тржишних фактора представљају једну од значајних особености привредног система.

У административно–централистичком периоду једва се може говорити о тржишту као регулатору производње и текућих привредних кретања. Његово слободније дјеловање у том периоду ограничава се на уску област сељачке пијаце.

Временом су привредно–системска рјешења стварала оквир за јачање улоге тржишта, које је, као саставни дио радничког самоуправљања, ослобађало економску иницијативу привредних субјеката и њихових органа одлучивања, нарочито у домену текућег привређивања и текуће репродукције.

О наведеним тематским подручјима говорено је више на бази развоја економске мисли и искустава СССР, као и других екссоцијалистичких земаља.

Крајем осамдесетих година двадесетог вијека, а нарочито *йочей-ком йтранзиције* у земљама Центалне и Источне Европе, СССР, касније и Руске Федерације, економска мисао у свим бившим социјалистичким земљама имала је доминантну тему: транзицијски процес (и у склопу њега приватизација, тј. власничка, организациона и управљачка трансформација привредног и друштвеног система, трансформација политичког система и вишепартијски систем...), посљедице транзиције, могући излази за привредни опоравак и развојне перспективе појединих земаља.

Због политичких прилика и ратних дешавања у четири бивше југословенске републике, те раздијања экс СФР Југославије, послјије 1990. године, на њеним просторима није могла да се успостави хармонизација односа, па ни међусобне научне сарадње на плану тражења заједничких рјешења у процесу измјене друштвеног, политичког, правног и економског система. Новоформиране државе (бивше југословенске републике) су, прихватајући транзицију као неминовност тадашњег и овог времена, због особености сопствених прилика (различити ниво развоја, структура привреде, посљедице ратних дешавања и др.), свака за себе имале различите проблеме на путу преласка у тржишну економију, посљедице и начине опоравка својих привреда.

Црна Гора је почетни период транзицијског процеса, па и период за-касњеле транзиције, прешла док је била у саставу бивше заједничке државе – Савезне Републике Југославије, касније Србије и Црне Горе.

II ОСНОВНИ ПРАВЦИ БУДУЋЕ НАУЧНЕ САРАДЊЕ

Досадашња међуакадемијска научна сарадња између Црногорске академије наука и умјетности и Академије наука СССР и Руске академије наука, као и других научних и високообразовних институција Црне Горе и экс СССР, касније Руске Федерације, у домену економских наука, у свим видовима остваривана је са позитивним резултатима.

То упућује на потребу наставка досадашњих облика научне сарадње и промовисања нових. На овакву оцјену не може утицати чињеница (коју са жаљењем истичемо) да је у одређеном временском периоду, због објективних разлога, било прекида у међуакадемијској и укупној међународној научној сарадњи научних и високошколских институција из Црне Горе и Руске Федерације, као и других земаља.

Процес глобализације и темпо развоја науке посљедњих година у свијету утицали су, на глобалном плану, а сваким даном ће све више утицати, на остваривање међуакадемијске и укупне међународне научне сарадње ширих размјера.

Иако су транзицијски процес и глобализација праћени са одређеним неповољним кретањима у неким сферама – нарочито у малим земљама, они подстичу стварање нових знања и научни напредак, нарочито у развијеним и високоразвијеним земљама. Истовремено, потенцирају нужност да се прате и унапређују знања и научни доприноси укупном развоју.

Развој савременог информационог система и интернет умногоме омогућавају да се прате научна достигнућа и кретања у свијету науке и пракси многих земаља, што представља својеврсни вид „научне сарадње на глобалном плану”.

За мале земље, као што је Црна Гора, то у први план истиче нужност унапређења постојећих и стицања нових знања и стварање услова за интензивнији развој науке, бржи трансфер научних достигнућа из развијених земаља и њихову већу примјену у разним областима привреде, ван-привреде и друштва.

С обзиром на садашњи ниво развоја науке у Црној Гори, наглашена је потреба све већег коришћења научних достигнућа и позитивних искустава која су остварена њиховом примјеном у многим, првенствено развијеним и високоразвијеним земљама. Томе ће, у значајној мјери, допринијети остваривање перманентне будуће укупне међународне научне сарадње са највишим научним и високообразовним институцијама Руске Федерације и установама других развијених земаља, које имају високи ниво развоја науке, научнотехнолошког развоја и информатике.

Измијењене околности на међународној сцени и на географској мапи Европе и нови државно-правни статус Црне Горе утицали су на то да је Црногорска академија наука и умјетности за посљедњих неколико година потписала 24 споразума /протокола о међународној, међуакадемијској научној сарадњи са земљама гдје су биле прекинуте институционалне везе и неким другим земљама, као и државама са којима Црногорска академија наука и умјетности први пут успоставља билатералну научну сарадњу из неких или свих научних области.

Један од изузетно значајних услова детерминисања наставка будуће институционалне билатералне међуакадемијске научне сарадње и иновирања њених садржаја, представља потписивање Споразума и Протокола о сарадњи и научноистраживачком раду између Руске академије наука и Црногорске академије наука и умјетности 2009. са роком до 2011. године.

Овим споразумом и протоколом предвиђају се широке могућности сарадње. Њиме се у начелу и у појединостима за неке области наука омогућава наставак свих видова научне сарадње институција из обје државе, како оних који су раније постојали тако и нових. При томе, првенствено сарадње у виду студијских боравака чланова обје Академије на бази реципроцитета; организовања међународних научних скупова и учешћа у њиховом раду; израде заједничких пројеката из појединих научних области, па и из области економских наука; размјену литературе и др.

Посебна подручја научних интересовања чланова обје академије и сарадника из других институција које ће учествовати у реализацији, или ће бити реализатори одређених програма билатералне научне сарадње из области економских наука, требало би да буду теме које су од посебног значаја за научну и читаву свјетску заједницу, због чега заокупљају пажњу свјетских научника, специјализованих научних и стручних организација, политичара, струковних удружења и широке јавности.

То су, првенствено, следећа научноистраживачка подручја: глобализација и тенденције у развоју свјетске привреде; утицај глобалних кретања на економије земаља са различитим нивоом развијености, посебно малих земаља; посљедице транзицијског процеса и привредни опоравак бивших социјалистичких земаља; свјетска економска криза и привредни опоравак појединих земаља; очување природних ресурса; климатске промјене и њихове посљедице по опстанак људи, биљног и животињског свијета; даље унапређење и развој научноинформатичких знања и знања уопште и др.

Искуства из реализације Споразума који је раније потписао Универзитет Црне Горе са Московским државним универзитетом „М. В. Ломоносов” пружају могућности Економском факултету у Подгорици за давање иницијатива за обнављање сарадње у најскоријем времену, првенствено за усавршавање млађег наставног кадра и студијске боравке студената завршне године студија, као и размјену литературе. Поред тога, сада постоје и могућности успостављања научне билатералне сарадње и са неким економским факултетима који раде у оквиру приватних универзитета у Руској Федерацији.

Пошто су посљедњих петнаестак година током транзицијског процеса у Руској Федерацији и Црној Гори, као и у свим бившим социјалистичким земљама Централне и Источне Европе, настале велике измјене у укупној власничкој структури, измјене су евидентне и у сфери обрадовања и науке.

У обје државе дошло је до оснивања приватних школских установа на свим видовима образовања. Тако сада, као и у западним земљама, упоредо са државним постоје и раде новоосноване приватне школе, приватни факултети и универзитети. Њих је у Руској Федерацији пуно, а у Црној Гори свега неколико.

У Црној Гори, поред Универзитета Црне Горе, одскора постоје и функционишу два приватна универзитета: Универзитет „Медитеран” и Универзитет „Доња Горица”. У саставу оба универзитета постоји и неколико факултета економског профила.

Међународна научна сарадња приватних економских факултета у Црној Гори са економским факултетима у Руској Федерацији могла би да се остварује за облике сарадње које реализују установе државног универзитета, тј. Универзитета Црне Горе. Наравно, послје потписивања споразума/протокола између приватних универзитета из Црне Горе и одређених институција у Руској Федерацији.

Будућа научна сарадња из области економских наука могла би да се остварује на основу потписаног најновијег Споразума и Протокола Руске академије наука и Црногорске академије наука и умјетности уз допуну Протокола, којом би била апострофирана сарадња њихових одјељења друштвених наука.

Као непосредни реализатори утврђених програма у Црној Гори били би: Одјељење друштвених наука Црногорске академије наука и умјетности, Економски факултет Универзитета Црне Горе и др.

Сарадња би се могла остваривати преко једног или више института Одјељења друштвених наука Руске академије наука који раде у њеном саставу: Института мировој економики и међународних одношења, Института за проблеме ринка (тржишта), Института за социјално-економски развој територија, Института за економику, Института нове економике Државног универзитета за управљање, Института социјалне економике и др.

Научна сарадња из области економских наука могла би да се остварује и као регионална научна сарадња.

ЗАКЉУЧЦИ

Досадашња билатерална међуакадемијска и укупна међународна научна сарадња између највиших научних и високообразовних институција Црне Горе и екс СССР и Руске Федерације била је обострано корисна.

Сарадња из домена економских наука остваривана је на плану теоријских и конкретних питања економске стварности обје државе.

За развој економске мисли у Црној Гори и усавршавање неких кадрова економске струке, остварена билатерална међународна научна сарадња била је изузетно значајна. Она је била посебно важна и због тога што су у Црној Гори научне и високообразовне институције формиране са великим закашњењем у односу на друге средине и државе, па се кадар економске струке изграђивао са развојем установа и унапређивао своја знања и на искуствима Економског факултета Универзитета у Београду (на којима су се школовали!), других универзитета у экс-Југославији и више универзитета у иностранству на којима је имао студијске боравке. Ту посебно треба истаћи значај студијских боравака више научника и наставника у неколика института Академије наука СССР и на Московском државном универзитету „Ломоносов”. Због тога су сви облици научне сарадње са највишим научним и високошколским институцијама Руске Федерације – велике државе са развијеном науком, технологијом и информатиком, допринијели подизању нивоа развоја економске мисли и нивоа специјалистичких знања неким научним истраживачима и универзитетским наставницима економске струке у Црној Гори.

Реализовање споразума и протокола о билатералној међуакадемијској и укупној научној сарадњи било је значајно и за највише научне и високообразовне институције экс СССР и Руске Федерације. У оквиру тога посебан значај односио се на сарадњу са институцијама економског профила. Он се може дефинисати као значајан са посебним садржајима: упознавање привредног система экс-Југославије и Црне Горе и његових специфичности, економије мале земље, организације привреде и друштва, монетарног и финансијског система, природних ресурса и културних вриједности.

Билатерална укупна научна сарадња имала је и посебну мотивацију да се наставе вишевековне историјске, дипломатске, привредне, културне и пријатељске везе између двије државе.

Претходно наведено указује на потребу наставка и унапређења разних видова и садржаја билатералне међуакадемијске и укупне научне сарадње институција Црне Горе са институцијама Руске Федерације и других земаља.

У укупној научној сарадњи сарадња установа економског профила треба да добије на значају и да буде већа него до сада. За то постоји и посебна потреба с обзиром на унапријеђену економску сарадњу између држава и повећани број интелектуалаца – држављана Руске Федерације у Црној Гори, посебно оних који поседују некретнине и који су се определили да живе у нашој земљи.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Павел Аполонович Ровински (1993), *Црна Гора у прошлости и садашњости*, том I – *Географија – Историја*, том II – *Етнографија*, том III – *Етнографија – Књижевност и језик*, том IV – *Државни живот (1851–1907) – Археологија*; Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић” – Цетиње, Издавачки центар „Цетиње” – Цетиње, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Ср. Карловци – Нови Сад.
- [2] Црногорска академија наука и умјетности (1986); Зборник *Стање, улога и развој науке у Црној Гори*, Научни скупови, књ. 14, ЦАНУ и Универзитет „Вељко Влаховић”, Титоград.
- [3] Црногорска академија наука и умјетности – 1973–2003 (2003); *Споменица*, Подгорица.
- [4] Црногорска академија наука и умјетности (1986); *Годишњак*, Подгорица.
- [5] Црногорска академија наука и умјетности; *Годишњаци за период 1986–2008*, Подгорица.
- [6] Црногорска академија наука и умјетности; *Документација о међуакадемијској научној сарадњи*; разне године.
- [7] Економски факултет 1960–1965 (1985); *Споменица*, Економски факултет, Титоград.
- [8] Универзитет Црне Горе; *Документација о међународној научној сарадњи*; разни периоди, Подгорица.
- [9] Др Милица Костић (1986), *Извјештај о студијском боравку научних истраживача Института за друштвено-економска истраживања у научним институтима Академије наука СССР, високошколским и државним институцијама у Москви и Лењинграду*; Универзитет „Вељко Влаховић”, Економски факултет, Титоград.
- [10] Др Милица Костић (2001), *Монографија: Институт за друштвено-економска истраживања 1965–2000*; Универзитет Црне Горе, Економски факултет, Подгорица.
- [11] Др Милица Костић (2009), *Развој науке у Црној Гори – Дугорочне тенденције (пројекат)*, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица
- [12] www.ras.ru – Отделенија Русијској академији наук
- [13] Отдељење обшћествених наук Русијској академији наук (9/15/2009)

Milica Kostić

MONTENEGRIN-RUSSIAN INSTITUTIONAL SCIENTIFIC COOPERATION
IN THE FIELD OF ECONOMY SCIENCE

Summary

This paper deals with bilateral scientific institutional cooperation in the field of economy science, which took place in the framework of agreements/protocols on cooperation between science academies and the scientific cooperation of the highest level scientific and high education institutions of Montenegro and ex-USSR and Russian Federation.

It also addresses scientific cooperation between institutions specialized in economy from Montenegro, which was contracted with other scientific associations from ex-Yugoslavia.

The overview of the scientific cooperation also deals with establishing of scientific and high education institutions with special focus on those working in the field of economy, in Montenegro (1960), as well as the cooperation in the field of economy science between Montenegro Academy of Science and Arts and USSR and Russian Federation Academy of Science that is their institution, as well as between University of Montenegro (Faculty of Economy and the Institute for economy research) and Moscow state University „Lomonosov”.

Due attention is paid to the specific activities in implementing agreements, interruption of the cooperation due to the UN sanctions to ex-Yugoslavia and restoring the cooperation.

The second part refers to future forms of bilateral cooperation between Academies, and other high profile scientific institutions in the field of economy science.

Finally, conclusions and suggestions for the possible forms of bilateral scientific cooperation and mutual benefits and discussed in more details.

Key words: institutions, Montenegro Academy of Science and Arts, Russian Federation Academy of Science, international scientific cooperation, economy science, institute, faculty, university, scientists, scientific meetings, study sojourns, agreements/protocols